

III. Документознавство: історія, теорія, практика

Folkestone, Kent: Wm Dawson & Sons Ltd, Cannon House, 1977. – P. 15–16.

¹³ Public Records Act (NI) 1923. –

<http://www.proni.gov.uk/NIRMS/1923%20act.pdf>.

¹⁴ Cook M. Archives Administration. A Manual for Intermediate... – P. 17.

¹⁵ Freedom of Information Act 2000. –

<http://www.hmso.gov.uk/acts/acts2000/20000036.htm>.

¹⁶ Data Protection Act 1998. –

<http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1998/19980029.htm>.

¹⁷ The Environmental Information Regulations 2004. –

<http://www.opsi.gov.uk/si/si2004/20043391.htm>.

¹⁸ Lord Chancellor's Code of Practice on the Management of Records under Section 46 of the Freedom of Information Act 2000. – <http://www.nationalarchives.gov.uk/policy/foi/>.

¹⁹ Library and Archives of Canada Act. –

<http://laws.justice.gc.ca/en/L-7.7/80647.html>

²⁰ The Privacy Act. – Ottawa: Minister of Supply and Services Canada, 1991. – 58 p.

²¹ Archives Act 1983. –

<http://scaleplus.law.gov.au/html/pasteact/0/6/top.htm>.

²² State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>.

²³ State Records Act 2000 (Western Australia). –

<http://www.slp.wa.gov.au/statutes/swans.nsf/current%20Legislation>.

²⁴ Public Records Act 2002. –

<http://www.legislation.qld.gov.au/Legislation%20Docs/CurrentP.htm>.

²⁵ Territory Records Act 2002. –

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-18/200030702-1986/pdf/2002-18.pdf>.

²⁶ Hurley C. From dust-bins to disk-drivers and now to dispersal: the State Records Act 1998 (New South Wales) // Archives and Manuscripts. – November 1998. – Vol. 26, No. 2. – P. 390–409.

²⁷ State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ State Records Act 2000 (Western Australia). –

<http://www.slp.wa.gov.au/statutes/swans.nsf/current%20Legislation>.

³¹ Public Records Act 2002. –

<http://www.legislation.qld.gov.au/Legislation%20Docs/CurrentP.htm>.

³² Territory Records Act 2002. –

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-18/200030702-1986/pdf/2002-18.pdf>.

³³ State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>. (п. 66); State Records Act 2000 (Western Australia). – <http://www.slp.wa.gov.au/statutes/swans.nsf/current%20Legislation>. (п. 73); Public Records Act 2002. – <http://www.legislation.qld.gov.au/Legislation%20Docs/CurrentP.htm>. (п. 24).

³⁴ Territory Records Act 2002. –

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-18/200030702-1986/pdf/2002-18.pdf>.

³⁵ State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>.

³⁶ Public Records Act 2002. –

<http://www.legislation.qld.gov.au/Legislation%20Docs/CurrentP.htm>.

³⁷ State Records Act 2000 (Western Australia). –

<http://www.slp.wa.gov.au/statutes/swans.nsf/current%20Legislation>.

³⁸ Territory Records Act 2002. –

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-18/200030702-1986/pdf/2002-18.pdf>.

³⁹ State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>.

⁴⁰ State Records Act 1998 (New South Wales). –

<http://www.legislation.nsw.gov.au/maintop/scanact.inforce/NONE/0>.

⁴¹ Public Records Act 2002. –

<http://www.legislation.qld.gov.au/Legislation%20Docs/CurrentP.htm>.

⁴² State Records Act 2000 (Western Australia). –

<http://www.slp.wa.gov.au/statutes/swans.nsf/current%20Legislation>.

⁴³ Territory Records Act 2002. –

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-18/200030702-1986/pdf/2002-18.pdf>.

⁴⁴ Hurley C. From dust-bins to disk-drivers and now to dispersal: the State Records Act 1998 (New South Wales) // Archives and Manuscripts. – November 1998. – Vol. 26, No. 2. – P. 390–409.

Сергій Кулешов

ДОКУМЕНТОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ КУРС ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА¹

В останні роки у спеціальних наукових публікаціях і на документознавчих форумах активно обговорюються можливості утвердження документології як наукової дисципліни. Промотором цієї ідеї є відомий російський бібліотекознавець і документознавець Ю. М. Столяров. В Україні її підтримує ряд вчених (Г. М. Швецова-Водка, Н. М. Кушнарєнко, М. С. Слободяник), але фактично кожний з них формує власне бачення

структури і завдань документології, а також місце цієї дисципліни в системі наук².

Слід зауважити, що перспективи формування документології обґрунтовувалися і раніше. Наприклад, відомий російський архівознавець Б. І. Лізаров писав про можливість виникнення з такою назвою галузі знань, яка б представила загальну теорію документа, що виникне у процесі міждисциплінарної інтеграції дисциплін, для яких доку-

мент є головним об'єктом дослідження³. У контексті розвитку теоретичних і методичних засад документального забезпечення суспільства прогнозувала утворення інтегрованої документознавчої дисципліни відомий російський документознавець А. М. Сокова⁴. І безперечно своїми витокami сучасна документологія пов'язана з працями П. Отле – фундатора науки про документацію (1930-і роки), і його послідовників, зокрема Я. Мушковського (1940-і роки).

Основна ідея сучасної документології полягає у визнанні легітимності певної синкретичної науки (метанауки) про документ. Така потреба виникає з цілком зрозумілої ситуації: документ у різних науках трактується неоднаково. Історично наукова дисципліна з назвою «документознавство» виникає в СРСР у межах архівознавства. Вона оперує поняттям документа виключно як службового або офіційного (документ є елементом службової документації, який створюється та функціонує в установі до передання в архівний підрозділ установи або до знищення), а також особистого неопублікованого документа, що знаходиться у власності фізичної особи. Водночас з 1970-х років бібліотекознавство та бібліографознавство (виходячи із значного їх зв'язку зі сформованою в СРСР так званою «науковою» інформатикою) також використовують термін «документ» для позначення своїх об'єктів наукового вивчення і практичної діяльності. у ці часи бібліотеки починають комплектуватися не тільки паперовими, а й аудіовізуальними виданнями, а також дисертаціями, звітами про науково-дослідні роботи та дослідно-конструкторські розробки, депонованими рукописами. Зокрема, поповнення фондів такою науковою документацією частково зумовлювалося тим, що окремі бібліотеки (переважно наукові та науково-технічні) стали виконувати функції служб інформації або базових бібліотек для всесоюзних, республіканських чи інших інформаційних органів в Державній системі науково-технічної інформації. До того ж більшість великих бібліотек на той час вже зберігали фонди рукописних книг та архівних документів. Документ став узагальнюючим терміном для позначення сукупності видів одиниць зберігання в бібліотеці, що замінив таку застарілу назву як «книжно-журнальна продукція».

Разом з тим, поява на початку 1990-х років альтернативного документознавства, що вивчає як «опубліковані» (публікації, видання), так і «неопубліковані» (документація) документи була пов'язана не тільки з універсалізацією поняття «документ» (наприклад, у такому формулюванні:

інформація на матеріальному носії, основною функцією якого є її зберігання і передавання у часі та просторі). Вже давно привертає увагу певна спільність в історичній та теоретичній частинах традиційного (класичного) документознавства і такої науки як книгознавство, яке має ґрунтовні зв'язки з бібліотекознавством та бібліографознавством. Це, зокрема, загальні історичні витoki виникнення офіційного документа та книжки, певна подібність способів їх створення та організації зберігання на перших етапах розвитку. Аналогії можна помітити аналізуючи закономірності розвитку потоків документації й публікацій у часі (зростання обсягів потоків, диференціація основних соціальних функцій, типів і видів, зокрема жанрів та номіналів, носіїв інформації), сучасні функції, типологічні схеми документації та публікацій, а також їх характеристики як джерел інформації та складових загальних інформаційних ресурсів. Глобальне поширення документів Інтернет додало, на мою думку, до усталеного поділу документів на «опубліковані» та «неопубліковані» ще один вид – публічний документ в електронній світовій мережі, що не має у своєму оформленні основних ознак публікації (офіційність, позначка права власності тощо). Необхідність дослідження таких документів і у цілому феномена електронного документа (документа з електронним носієм) стимулює формування нових концепцій документознавства.

З іншого боку, існують суттєві відмінності в теоретичних засадах традиційного документознавства і того ж книгознавства або бібліографознавства. Наприклад, вияв таких процесів, як розсіяння (розпорошення) інформації у потоках (документації і публікації), її концентрації або старіння, що досліджуються зазначеними дисциплінами, має неоднаковий характер. По різному проявляються функції документації та публікацій як засобів комунікації (тобто перші внутрішньообігові, другі – зовнішньообігові).

Водночас є всі підстави вважати, що документологія як узагальнена історія та теорія документа має право на життя. Однак, саме цей високий рівень узагальнення і неоднаковий характер низки закономірностей у функціонуванні різних «форм» документа не гарантує їй право бути окремою науковою дисципліною. Для її утвердження має пройти певний час, повинні бути проведені ґрунтовні наукознавчі дослідження, що підтверджують такий її статус. На сьогодні документологія може існувати як сукупність наукових знань з історії та теорії документа⁵, як розділ загального документознавства у межах самого до-

III. Документознавство: історія, теорія, практика

кументознавства. Так, принаймні, доцільно представити її в комплексі навчальних курсів, спрямованих на професійну вузівську підготовку документознавців. Фактично як загальну історію та теорію документа представлено зміст програми курсу «Документологія», розробленої Ю. М. Столяровим і виданої Московським державним університетом культури і мистецтв⁶. На мою думку, загальне документознавство (документологія) є пропедевтичною дисципліною, і після її вивчення майбутніми документознавцями їм можуть викладатися спеціальні (або галузеві) його напрями документознавства. Залежно від спеціалізації це можуть бути управлінське, науково-технічне, картографічне, медичне або аудіовізуальне документознавство. Управлінське документознавство, у свою чергу, може бути загальним курсом для банківського або кадрового документознавства, а науково-технічне – для патентного. Певний досвід апробації такої схеми в українських вузах вже є.

Слід погодитись з Ю. М. Столяровим⁷, що за документознавством слід закріпити статус узагальнюючої науки, а її теоретико-методологічну частину можна назвати документологією. Позитивно слід оцінити тезу вченого щодо необхідності виокремлення напрямів документознавства (він їх називає «частними документоведеннями»), наприклад, управлінського (адміністративного) документознавства або документіки, що вивчає електронні документи (я б назвав його електронним документознавством або повернув для його позначення таку назву як документалістика). Не буду говорити про бібліотечне або бібліографічне документознавство, але архівне документознавство навряд чи варто вилучати з архівознавства, оскільки це фактично і є його теоретична частина. Не можна погодитись з думкою Ю. М. Столярова, що філуменістика, нумізматика або геральдика це також документознавчі дисципліни. Сірникові етикетки, монети чи зображення гербів не є документами (навіть у разі широкого трактування терміна «документ»). Найбільш близька до документознавства боністика, оскільки перші європейські та американські паперові грошові знаки XVII–XVIII ст. власне були документами на пред'явника з підписами і відбитками печаток. І сьогодні межа між тиражованим знаком державної скарбниці (кредитовим білетом, боном), так званими «цінними паперами» й окремими номіналами банківських документів не дуже чітка, що дає підстави говорити про них узагальнено як про грошові документи.

Можливо, виходячи із цих сюжетів, наприклад, управлінське документознавство вийде за «кордо-

ни» безпосередньо управлінської службової документації і буде розглядати такі номінали документів, як закон, указ, постанова й аналізувати процеси їх створення та функціонування в суспільстві. Перспективним є і «політичне» документознавство, спрямоване на вивчення процесів і результатів документування діяльності політичних партій, рухів, громадських організацій й окремих груп громадян. Фахівці з цієї документації будуть повинні уміти не тільки організувати діловодство й роботу архівного підрозділу в партіях або рухах, а й здійснювати збирання, аналіз і зберігання сучасних джерел політичної інформації, документування «усної історії», причому не тільки під час виборчих кампаній чи політичних криз.

Пропозиції деяких вчених-документознавців⁸ спрямовані на визнання документології узагальнюючою наукою, яка має об'єднати всі документознавчі (і не тільки документознавчі) дисципліни. А безпосередньо за документознавством залишиться фактично його сучасна орієнтація на вивчення службової документації, технології різних видів діловодства у зв'язку з архівознавством та архівною справою. Вихід за межі традиційного документознавства пояснюється бажанням утвердити нову наукову дисципліну, а з нею нові наукову та навчальну спеціальності. Такі підходи, як і раніше, апробуються в навчальному процесі. Усвідомлення того, що навіть узагальнююча наукова дисципліна має спиратися на практику, пропонуються нові навчальні курси, зокрема, «Документографія» та «Загальне фондознавство». Ідея цих курсів, як я розумію, надати загальні та відмінні положення описування документів (тобто бібліографічного, археографічного, архівного, музейного описування) і організації одиниць зберігання в архівах, службах діловодства, бібліотеках, органах інформації, музеях тощо. Разом з тим, кількість відмінних рис в цих процесах значно превалює над об'єднувачими тенденціями і зазначені курси навряд чи можуть ілюструвати практичні засади документології. Слід зауважити, що у межах документаційної науки у 1920–1930-х рр. вже було зроблено спробу впровадити у діловодство та архівну справу способи класифікування та індексування видань (УДК), методи організації роботи з бібліотечними фондами. Однак ці намагання виявилися невдалими.

Можливо, що зазначена уніфікація в описаннях може проявитися у майбутньому – під час оформлення метаданих електронного документа і створення загальних електронних інформаційних ресурсів безвідносно від видів джерел інфор-

мації. Загальним науковим напрямом для архівів, бібліотек і музеїв є дослідження способів забезпечення збереженості документів. Однак, якщо не враховувати питання організації контрольних-охоронних заходів, то ці проблеми знаходяться у межах компетенції природничих наук.

¹ Короткий виклад виступу на Міжнародній науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми державного управління та документно-інформаційного забезпечення апарату влади» (25–26 квітня 2006 р., м. Київ).

² Див., наприклад: *Швецова-Водка Г. М.* Структура документознавства і його місце серед суміжних наукових дисциплін // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 120–125; *Кушнарєнко Н. М.* Новий етап інституціалізації науки про документ // Там само. – С. 126–130; *Слободяник М. С.* Документологія: Зміст. Перспективи // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 4–9.

³ *Илизаров Б. И.* Актуальные теоретические и методологические проблемы советского архивоведения: Учеб. пособие / МГИАИ. – М., 1984. – С. 34.

⁴ *Сокова А. Н.* О возможных направлениях исследований в области унификации систем документации // Унификация систем документации: история, современное состояние, перспективы: Сб. тр. / Главархив СССР. ВНИИДАД. – М., 1989. – С. 8.

⁵ До речі, є оригінальні спроби розробити загальну теорію документа у межах традиційного документознавства. Див., наприклад: *Плешкевич Е. А.* Основы общей теории документа. – Саратов: Науч. книга, 2005. – 242 с.

⁶ Документология: Прогр. для студ., обучающихся по специальности «Документоведение и документационное обеспечение управления» / Сост.: Ю. Н. Столяров; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М., 2004. – 19 с.

⁷ *Столяров Ю. Н.* О месте документоведения в системе наук // Документация в информационном обществе: Доклады и сообщения на десятой Межд. науч.-практ. конф. 25–26 ноября 2003 г. / Федеральное архивное агентство. ВНИИДАД. – М., 2004. – С. 284–288.

⁸ Див., зокрема: *Кушнарєнко Н. Н.* Новый этап институционализации науки о документе // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 11. – С. 39.

Петро Марченко

АРХІВНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ: XML ІНКАПСУЛЯЦІЯ

Необхідним елементом глобальної мережі електронного урядування є наявність певного стандарту для архівного електронного документа (ЕД) як інформаційного об'єкта, прийнятного для усіх суб'єктів інформаційного обміну. Нині в Україні не існує такого стандарту, що і визначає актуальність питань, пов'язаних із його розробленням. Для створення подібного стандарту в міжнародній практиці широко використовують результати проекту по створенню еталонної моделі архівної інформаційної системи OAIS (Open Archival Information System)¹. Ця модель передбачає при обміні ЕД його інкапсуляцію шляхом формування інформаційних пакетів різного призначення. Відомим прикладом використання інкапсуляції у створенні архівного ЕД як інформаційного об'єкта є стандарт Австралії VERS (Victorian Electronic Records Strategy)². VERS модель архівного ЕД є інкапсульованим ЕД: метадані та ЕД – це єдиний інформаційний об'єкт з унікальним позначенням VEO (VERS Encapsulated Object). Що ж дає впровадження такої моделі архівного ЕД: перше – це вирішити проблему довготривалого зберігання (електронний документ та метадані, що описують середовище його створення та функціонування, існують як одне ціле впродовж усього часу зберігання), друге – це усунення проблем обміну та використання архівного ЕД у глобальній мережі електронного урядування при широкому використанні різних програмно-технічних засобів ство-

рення ЕД та функціонування ЕЦП. У статті розглянуто сутність задачі створення інкапсульованого архівного ЕД та її вирішення з огляду на сучасний стан інформаційних технологій.

Модель архівного електронного документа, як інформаційного об'єкта, що є найбільш прийнятною за результатами багатьох зарубіжних наукових досліджень, є інформаційним об'єктом, котрий має декілька модулів, наприклад: метадані електронного документа, електронний документ, електронно-цифровий підпис.

Сутність задачі створення інформаційного об'єкта з інкапсуляцією архівного ЕД та його метаданих полягає у вирішенні наступних задач:

- об'єднання метаданих ЕД і самого ЕД у інформаційний об'єкт певного формату;
- наявність інтерфейсу, що відкриває можливість реалізувати доступ користувача (клієнта мережі) до певної інформації, що міститься в метаданих та ЕД у відповідності з наданими повноваженнями щодо її використання.

Бажана універсальність, тобто придатність для всіх, або міжоперабельність (забезпечення реалізації на багатьох програмно-технічних платформах) визначається використовуваними форматами для метаданих ЕД, для самого ЕД, ЕЦП та формату їх об'єднання в інформаційний об'єкт. У вирішенні питання вибору форматів потрібно орієнтуватись на відомі міжнародні стандарти, що використовуються для таких об'єктів.